

ПРОГЛАШЕЊЕ БОСНЕ КРАЉЕВИНОМ 1377. ГОДИНЕ

Сачувани документи о догађају су малобројни, а махом и другоразредног квалитета. На ову тему објављено је неколико расправа и студија¹⁾.

Први до сада познати аутор који је, обрађујући прошлост јужнословенских земаља, покушао описати прилике око проглашења Босне краљевином био је бенедиктинац Мауро Орбини, у своје доба опат самостана свете Марије на Мљету. У дјелу *Il regno de gli Slavi*²⁾ он је, између осталог, Тврткову крунидбу датирао у 1376. годину и лоцирао у манастир »Milesieo«.

За Орбинијем се повео и Даниел Фарлати, који је у дјелу *Illyricum sacrum*³⁾ овај догађај, уз неке преинаке, описао на сличан начин.

Без дубљег критичког улажења у проблем, неки хисторичари с конца XIX и у првој половини XX столећа прихватили су Орбинијев опис као аутентичан докуменат. Догодило се тако да је Н. Радојчић обреду крунидбе краља Твртка посветио читаву студију,⁴⁾ покушавајући да реконструира ток једног таквог чина, пројцираног међу зидове манастира Христова Вазнесења у Милешеву.

О проглашењу Босне краљевином и крунидби, која је с тим у вези послуже услиједила, сачували су се слиједећи писани подаци:

А) Аутентични извори

1. Радич трговац из Клиса, пише у Дубровник почетком новембра 1377. писмо из Подвисоког у којем Твртка I назива краљем Босне (Smičiklas, Cod. dipl. XV, 326).
2. У повељи издатој дне 10. априла 1378. у Жрновници, Твртко I говори о свом проглашењу за краља, и о крунидбама (Miklosich, Mon. Serb., Wien 1858, str. 186 – 190).

1. Фердо Шишић, *Студије из босанске историје*, ГЗМ XV (1903), стр. 325 – 327; Владимир Ђоровић, *Твртко I Котроманић*, Београд 1925; Михајло Динић, *О крунисању Твртка I за краља*, Глас СКА 147, Београд 1932, стр. 135 – 145; Никола Радојчић, *Обред крунисања босанског краља Твртка I*, Посебна издања САН CXLIII, Београд 1948; Сима Ђирковић, *Сугуби венац*, *Зборник Филозофског факултета VIII*, Београд 1964, стр. 343 – 370.
2. Mauro Orbini, *Il regno de gli Slavi*, Pesaro 1601, стр. 358.
3. Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, t. IV, Венеција 1769, стр. 63.
4. Никола Радојчић, *Обред крунисања босанског краља Твртка I*, Посебна издања САН CXLIII, Београд 1948.

3. У тексту, датираном дне 17. јуна 1378. у Трстионици, Твртко I понавља смисао повеле од дне 10. априла и. г. (Стојановић, Ст. срп. пов. I, Први дио, стр. 75 – 83).
4. У протоколу Вијећа умољених Твртко I се 10. аугуста 1378. назива *rex Rassie* (Gelchich, Mon. Rag., Lib. ref. IV, str. 156).
5. Дне 13. аугуста 1378. у Вијећу умољених Твртко I се назива *rex Bossine* (*ibid.* стр. 156).
6. Сутрадан, 14. аугуста, он се у истом Вијећу зове *rex Bossine et Rassie*, а у Малом вијећу *rex Bossine* (*ibid.* стр. 157).
7. У Малом вијећу Твртко I се дне 15. VIII 1378. зове *rex Rassie et Bossine* (*ibid.* стр. 157).
8. Потврда протовестијара Ратка 24. септембра 1378. о пријему дмитровданског дохотка у вези с навршеном годином Твртковог владања (М. Динић, О крунисању Твртка I за краља, Глас СКА CXLVII, Београд 1932, стр. 137).

Б) Индиректни извори

9. Опис догађаја код Маура Орбинија у дјелу *Il regno de gli Slavi*, Pesaro 1601, стр. 358.
10. Опис догађаја код Даниела Фарлатија у дјелу *Illyricum sacrum*, св. IV, Венеција 1769, стр. 63).

Од могућих аутентичних свједока трговац Радич из Клиса је најближи догађајима – временом и простором. Но, он се брине о својим пословима. Ево што он каже: ... *lo qual corir parti di Bosna cola dita litera a die XVIII in otobrio, laqual litera et altre litere che portava, si fo robado in Porim et le dite litere si fo squarçade et lo corir torna in Souissochi, non sapiano la saxon de lo termene per qual ua. Et io steti in oste spetando lo pagamento de misser lo re, et como gonssy io Radich in Bossna mando questo dito corir a la uostra graçia, che uuy me abie per squassado et che uuy me deve dar termene in tanto, che esse manda per altra litera de Clissa, auendo sauer, che questo corir fo quello, loqual fo robado et ssi porta la litera squarçada, quello che a possudo asunar al presente. Pero ssapie ssignory, che questo ssie gusto impedimento che lo me fo comandato andar in oste per força.*

М. Димић је на темељу ових ријечи закључио да је краљ Твртко окруњен за краља Срба на Митровдан дне 26. октобра 1377. године. Но, он се у томе преварио, јер је писмо трговца Радича лоше превео утолико што је ријеч »oste«, које се у писму јавља у два наврата у одвојеном контексту, превео као »војска«, што је само један, и то споредан значај ове ријечи. Очито је да Радич том ријечи није мислио на војску, него на свој боравак у мјесту које му није домицил. Он се у Високом налази у гостињцу, у гостима, као гост, дакле изван своје властите куће и мјеста боравка. Таквим пријеводом ријечи »oste« Радичево писмо постаје јасно у свим својим појединостима. Радич је, наиме, дошао у Босну из Клиса да би од краља наплатио дуг. Он уопће није напуштао Босну у времену између 18. октобра и првих дана новембра, када је написао ово писмо, а о неком краљевом путу и избивању из Босне исто тако ништа не говори. Радич се само извињава Дубровчанима што им није могао вратити новац у одређеном термину и што се није правовремено због тога испричао, будући да је гласник са писмом у којем се он оправдавао био опљачкан на Пориму између Мостара и Коњица. За све то вријеме, тј. од 18. октобра до почетка новембра, Радич живи у гостињцу у Високом, чекајући да од краља добије дужни новац како би се можда и према Дубровчанима одужио.

Радич, дакле, не говори ни о каквом, најмање о неком изненадном путу изван Босне, у друштву с краљем. Он силом прилика мора да борави у Босни, далеко од Клиса, јер само на тај начин се нада да ће наплатити дуж-

ни иовац. Немогуће је да би Радич био укључен у неку војску, јер као Клишанин он тада није био краљев поданик. Садржај писма не може се, дакле, ни у ком случају свести на смисао како га је интерпретирао М. Динић.

Са овим писмом Радич наступа као свједок да се у те критичне дане око краља није ништа значајно догодило. У центру Радичеве бриге је тек наплата дуга и оправдавање пред Дубровчанима.

Слиједећи свједок догађаја је сам краљ Твртко I, који у двије верзије истоветног текста за једну повељу каже слиједеће: *...и сподоби ме (Христ) сугубим вијенцем, јако обоја владичствија исправлати ми: првије от испрва в богодаровании нам земли Босни, потом же Господу мојему Богу сподоблшу ме наслидовати пријестол моих прјеродител госпоре србске, ...мене же видешту земљу прјеродител мојех по них оставшу и не имушту својего пастјера, и одох у србскују земљу желаје и хоте укрјепити пријестол родител мојих, и тамо шдшу ми вјенчан бих Богом дарованим ми вијенцем на кралевство прјеродител моих...*

Укратко сажето, у текстовима од 10. априла и 17. јуна 1378. године Твртко I говори о двије крунидбе. Прва је извршена у Босни, након чега је он отишао у Србију, и »видјевши земљу остављену, без пастира«, желио је обновити краљевско пријестоље. Дошавши онамо, био је окруњен. Из текста се не може дознати да ли је круна, што ју је примио у Србији, била нека посебна, можда немањићка. С обзиром на сингулар у којем говори, то ће најприје бити она што је послужила и за босанско круњење. Назив »сугуби вијенац« можемо схватити сликовито: то су двије части које му је она доносила.

Слиједећи живи свједок догађаја је протовестијар Ратко, који дне 24. септембра 1378. потврђује у Дубровнику примитак дмитровданског дохотка за Твртка »бана Босне и краља Рашке«: *...quod solvitur Regno Raciae in festo sancti Demetrii, pro primo anno sui regni, qui complebitur in isto festo sancti Demetrii nunc proxime futuro...* Чинило би се као да Ратко тиме мисли на годишњицу Тврткова проглашења за краља, што би се навршила на дан светог Димитрија. Међутим, у наставку текста Ратко сличним ријечима говори и о стонском дохотку *quod solvitur dominio Bosne... pro isto anno presenti, qui complebitur in anno Domini MIII CLXXVIII (= 1379), Indictione II, in festo sancti Blasii de mense februaryi proxime futuri*. Изразом *complebitur* (= навршава се), Ратко очито мисли на дубровачку обавезу, а не на годишњицу Твртковог проглашења краљем, односно баном.

Краљ ће у почетку бити различито насловљен, што показује не само Раткова потврда него и наводи у протоколу Великог и Малог вијећа у Дубровнику. Једно савремено свједочанство, исказано десет година касније у далеком Турину, сличн на Раткову верзију титуле. То је изјава Јакова Бека,⁵) херетика из Chiergija, који је око 1377 – 1378. године пошао на студије у Босну,⁶) али се на путу предомислио, па под изговором непогоде на мору повратио у свој град. Јаков је касније ухваћен и дне 21. аугуста 1387.

5. Ignatz Döllinger, *Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters*, München 1890, стр. 268. Првобитно Döllingerово читање је касније исправљено.

6. Ђуро Базлер, *Високо училиште Цркве босанске у мјесту Босиа, Преглед 4*, Сарајево 1975, стр. 473 – 486.

године дао пред трибуналом туринске инквизиције изјаву која је слиједим ријечима унесена у протокол: *...sunt decem anni vel circa, quod (Jacobus) fuit missus per Petrum Patritii in Sclavoniam pro doctrina praedicta integraliter addiscenda et perfecte a magistris ibidem commorantibus, in loco qui dicitur Bossena, qui locus subest cuidam domino, qui vocatur Banus de Bossena, et subest dictus Dominus regi Rascie...* Јаков Бек је, дакле, десетак година раније био послан у славенску земљу да би у мјесту (крају) које се зове Босна потпуније и савршеније изучио херетичку науку. Босном управља бан, а тај је подложен краљу Рашке. Јакову, или пак збору судца инквизиције, нису сасвим познате чињенице. Но, јасно произлази да Јаков Бек, слично протовестијару Ратку у септембру 1378. године, раздваја титулу бана Босне од краља Рашке – при чему Ратко мисли на једну особу, а туринска инквизиција чак на двије.

Изгледа да босанско краљевство није било правно прецизирано. Ратко добива дмитровдански приход на име »рашког« краљевства, титулирајући свога господара и баном Босне, у име чега истога дана прима и стонски доходак. У протоколима, међутим, видимо да је Твртко I нешто више од мјесеца дана раније (дне 13. августа 1378) био већ титулиран као краљ Босне – *Rex Bossine*.

Догађаје око Твртковог круњења Мауро Орбини је двије стотине година касније испричао на свој начин. Тада су и непосредне традиције биле већ знатно изблиједиле због измијењених политичких прилика у овим крајевима. Орбини каже: *Ora essendo Tuartco per la conquista di tanti paesi salito in gran superbia, gli venne capriccio d'incoronarsi, e intitolarsi Rè di Rasia. La qual cosa comunicando con Lodovico Rè di Vngaria, che di ciò resto molto contento, et fù del 1376 incoronato dal Metropolitano del Monasterio di Milesceuo, et dalli suoi monaci nella chiesa di detto luogo: et si fece chiamar Stefano Mirce.* Твртко је, дакле, само краљ Рашке (Србије), и то већ од 1376. године. Чин крунидбе извршио би митрополит милешевски, а краљ би се затим звао Стјепан Мирче.

Приказ у дјелу *Il regno de gli Slavi* даје наслутити да су аутору могли бити познати неки документи, можда нека хроника или, пак, усмена традиција, који су се у међувремену изгубили. Због тога су његова причања, будући да су била сувисла и да су се дотичала неких другдје неисказаних појединости, касније прихваћена у пуном тексту као аутентични изворник. Но, управо због тога он је и постао камен спотицања.

Четири стотине година послје крунидбе Фарлати преписује Орбинија уз неке преиначе. Он каже дословце: *Anno 1376 concesso Ludovici regis affinis sui, titulum regis Bosine assumpsit, regalia insignia solemni pompa et apparatu tradente Metropolitano, sive coenobiarca monasterii Basiliani Millescevensis, et Stephanus Mirce appelari voluit.*

Према тим ријечима Твртко I је дозволом Лудовика I Великог узео титулу краља Босне, и као такав свечано био окруњен у манастиру Милешеву. Чин крунидбе би извео митрополита, то јест предстојник манастира. Нови краљ назвао се потом Стјепан Мирче.

Узор (Орбини) и сљедбеник (Фарлати) не слажу се утолико што се код једнога Твртко круни за српског, а код другога за босанског краља. Фарла-

ти још и посебно образлаже титулу крунидбеног званичника: *coenobiarcha monasterii*, сматрајући га, дакле, игуманом.⁷⁾

Двије скупине података могу се тако срочити у двије тематски заокружене интерпретације. Свака од њих представља одређену цјелину. Повеле и документи из дубровачког архива одређују вријеме и ред којим је вршио Твртково проглашавање краљем одвојено за Босну и Србију, а Орбини и Фарлати навођењем нових података покушавају описати сам ток догађаја. Ти нови подаци су дјеломично противрјечни изворима. Тако се, према њима, Твртко I није прогласио у два наврата краљем иити је уприличио двије одговарајуће свечаности.

За чин проглашења и крунидбу нису биле вршене велике припреме, па изгледа да се обред није извео у присуству страних изасланстава. Свечаност као да је мимоишла прве сусједи: Дубровник и краља Лудовика I Великог. Дубровчани ће регистирати догађај, дакле признати ново стање, тек током наредне (1378) године, након што су за текућу (1377) годину дмитровдаиски доходак исплатили Ђури Балшићу.⁸⁾ Дубровчани као да су у самом почетку били према овом догађају скептични, да не кажем збуњени и у страху да он не изазове неку знатнију компликацију са Балшићима. Тврткови кораци били су сами по себи на граници реалности, већ с обзиром на многе потешкоће у првим годинама владања.

Што се другог сусједи тиче, Орбини и Фарлати говоре, истина, о сениорову пристанку (*concessu Ludovici regis*), што баш неће бити пуна истина. Да је он ово интимно и одобравао, због обавеза према мађарском племству, чуварима круне светог Стјепана, он свој пристанак не би могао јавно исказати. У наредних неколико година, колико ће му наине преостати до преране смрти 1382. године, Лудовик I неће се изричито о томе изјаснити.

На краљев позитиван став могла је особито утјецати његова жена Елизабета Котроманићка, можда охрабрена добрим односима између оба владара и успјесима што их је Твртко постигао против Николе Алтомановића. Твртко је успоставио сигурност на јужној граници Лудовиковог вазалског подручја, а поготово у простору око Дубровника.

Улогу Елизабете у овим догађајима ми нипошто не смијемо потцијенити. Она је, без сумње, штитила интересе куће Котроманића поред оних кућа Апјоу. То је оно изразито феудалистичко схваћање политике, у којем су породични моменти били јачи од националних. Краљичини поступци изазивали су мржњу код једног дијела мађарског племства. Присјетимо се колико јој је то племство пришивало лоших људских особина, као што је брзоплетост, грамзљивост и честохлепље, што су онда и југославенски хисторичари, не удубљујући се одвише у суштину тих оцјена, олако прихватили као истину. Краљица је очито водила на двору политику која није поговарала људима у Будиму, што је проширило непогодан глас о њој као човеку, па јој, на концу, донијело и трагичну смрт. Поврњеђени племићи нису јој могли опростити понашање у вријеме када је она била краљева супруга.

7. Није познато да ли је око тога времена у Милешеву уопће резидирао неки митрополит.

8. Михајло Динић, *О крунсању Твртка I за краља*, Глас СКА 147, Београд 1932, стр. 139.

Лудовик I није, дакле, дошао на свечаност, алн је није ни ометао. Можда није претјерано рећи да је он Тврткове кораке интимно и одобравао, па макар јавно и не признавао нову босанску краљевину. Коначно, и протовестијар Ратко говори још у септембру 1378. о Твртку као бану.

Судећи по одјеку што га је Твртково проглашење краљем изазвало на двору Марије Котроманић-Helfenstein, у Ueberkingenu код Ulma, тада већ удовице грофа Ulricha Helfensteina, земаљског кнеза (Landesvogt) и интимног пријатеља цара Карла IV, можемо претпоставити да је и ова жена на свој начин допринијела Твртковом успјеху.⁹⁾ Она је врло често боравила на двору у Прагу, а преко њега одржавала добре везе са двором у Будиму и на Wawelu. Марија је до смрти 1403. године у свим приликама, па и службеним документима, истицала своје босанско поријекло потписујући се подјужом формулом: *Gräfin von Helfenstein, geborene Herzogin zu Bosnien*. Она је, штавише, послнје Тврткове крунидбе, преузела у свој грб и печат двоглавог немањићког орла, додавајући му анжујски љиљан Котроманића.¹⁰⁾ Изгледа као да је она у младости била посебно интимно повезана уз Јелисавету, кћерку краља Стефана Драгутина, а жену Стјепана I Котроманића. Можда јој је била рођена кћерка.

Котроманићи су се, дакле, у другој половини XIV стољећа могли похвалити пријатељима, стеченим удајом, који су били најмоћнији људи Европе. Лудовику I и Карлу IV свакако је коинвенирало што су се ове двије жене на њиховим дворовима могле исказати с краљевским поријеклом, без обзира на то што је тиме био окрњен престиж мацарске круне.

Твртко је око овог доба усмјеравао своја експанзионистичка заиманња према граници на југу, убацујући се у политичке прилике у Србији. Ако је повјеровати љетописцу фра Николи Лашванину,¹¹⁾ Тврткова војска извојевала је, осим тога, 1378. године и велику побједу над Турцима, када су они, можда на нечији позив, провалили с јаком војском у Босну да би разбили нову течевину. Велико турско ратничко гробље на Јабуци код Устиколине чини се као да потјече од те битке. Твртко је очито био у стању и да заштити оно што је тада већ стекао.

Три важна политичка центра која су иначе у позитивном или негативном смислу могла утјецати на проглашење Краљевине, била су стерилна: то су били Рим, Будим и Призрен.

Мало је изгледа да је затражен благослов и круна од папе Гргура XI, који се тек неколико мјесеци пред само проглашење, у јануару 1377, повратио у немирни Рим, и населио у Ватикану – доста неодлучно, јер ће овај, последњи папа француског поријекла, и опет помишљати на повратак у Avignon. Уосталом, прилике у Католичкој цркви биле су тада врло несрећне, па ће већ слиједеће године (1378) избити позната »западна шизма«, која ће потрајати до 1417. године. Према томе, није постојала могућност

9. Theodor Schön, *Die Gräfin Maria von Helfenstein, geborene Prinzessin von Bosnien auf der Burg Ueberkingen bei Geislingen*, Diözesan – Archiv Stuttgart IX, Nr. 21 (1. XI 1892), стр. 82 – 84; исти, Нр. 22 (15. XI 1892), стр. 85 – 87; Ljudevit Thalloczy, *Фенеалошко-биографички прилози из XIV стољећа*, ГЗМ V (1893), стр. 10 – 30.

10. ГЗМ V (1893), стр. 23, сл. 2.

11. ГЗМ XXVII (1915), стр. 273.

да се, и уз најбољу вољу, за новог краља набави круна из Рима или пак да папин легат изврши свечани чин.

Из Будима се није имао тко противити. Краљ, који се онедавна преселио на Wawel у Кракову, попуштао је у бризи за Маџарску, па је у питањима Босне тим лакше потпадао под утјецај жене која је можда настојала да на неки начин помогне своју матичну кућу. Котроманићи у то доба нису краљу били опасни; Твртко I му је, чак, био подобан с обзиром на активности јужно од Босне и око Дубровника. Ипак, у случају евентуалне промјене династије у Будиму он је могао очекивати сукоб с маџарским феудалцима као носиоцима политике, па и са самом круном. То ће се ускоро послитије Тврткове смрти и догодити, када се на пријестоље успне Жигмунд Луксембуршки.

Што се Призрена тиче, Твртко I искористио је политички вакуум у држави Немањића, када му послитије смрти краља Вукашина (26. IX 1371) и цара Уроша (4. XII 1371) нитко од наследника није могао оспорити оно у феудализму толико важно родбинско право на основу чињенице да је он био унук једне Немањићке. По тој вези Твртко I био је међу постојећим кандидатима најближи сродник изумрле куће, дакле и кандидат с највише изгледа на попуњавање нетом упражњеног пријестоља.

Практични резултат части краља Срба огледа се у новом церемонијалу на властитом двору. Дотадашњи обичаји и схваћање власти у дому Котроманића били су дотад у знаку бановине, а сада се пружила прилика да се они промијене успоставом адекватних дворских части и у формулацијама повеља.¹²⁾ Чвршће повезивање директним посједом или пријатељским односима са регионалним династима у бившем немањићком краљевству остало је у границама пасивних сусједских односа, без непосредног мијешања и породичних испреплитања. Српско племство није се полакомило за новим двором, иако су прилике у Србији због надирања Турака биле тешке. Твртко I ће, међутим, и надаље бити окружен само босанским племићима.

*

Нова босанска круна, тј. »внјенац« (од лат. *corona*), чнји облик наслућујемо на основу неколико рељефних приказа,¹³⁾ обликована је употребом мотива љиљана. Твртко I се овим очито настоји приказати као приврженнк куће Апјоу. Не може се рећи да би то било атипично за односе и обичаје оног доба. Уосталом, са тим знацима он је импонирао и Дубровчанима као Лудовиковим поданицима. Љиљани на краљевској круни и грбу чине нам се, прије свега, као знак тежњи да нова власт олабави вазалске везе према Маџарској. Лудвик I је иначе у то доба фасциниран посједом пољског краљевства, а нова босанска круна, судећи по сачуваним ликовним приказима, изванредно нас подсјећа на пољску.¹⁴⁾ Чудновато је да ови »ан-

12. Сима Ћирковић, *Сугуби венац*, стр. 353 – 356.

13. Ђуро Базлер, *Конзервација јужног зида тврђаве у Јајцу, Наше старине VI*, Сарајево 1959, стр. 126 – 127; Павао Анђелић, *Бобовац и Краљева Сутјеска*, Сарајево 1973, неколико илустрација.

14. Tadeusz Dobrowski, *Sztuka Krakowa, Krakow* 1971, стр. 199, сл. 139.

жујски» мотиви – на тканинама и архитектонским детаљима грађевина у Бобовцу и Јајцу – нису до сада у историографији били особито истакнути као један од мудро осмишљених декоративних новума на двору Котроманића. Твртко као да је овим знацима хтио непосредно везати кућу Котроманић за кућу Анјоу, имајући уз то, што се краљевства тиче, у виду оне круне што ју је Лудовик I носио у својству пољског краља, па ју је, штавише, сматрао и важнијом од маџарске.

Мало је изгледа да је круна Немањића донесена на мјесто извршења друге Тврткове крунидбе, оне за краља Срба. Он за ту прилику није могао да се користи ни историјским мјестом, наиме манастиром Жичом, који се тада налазио у туђем посједу.

*

Преостаје нам још питање мјеста и датума крунидбе Твртка I за краља Босне. То је, оvdје и основно питање.

Већ раније су неки истраживачи, тако Lj. Thalloczy,¹⁵⁾ посумњали у Орбинијево лоцирање ове свечаности у манастир Вазнесења Христова у Милешеву. Он је оvdје осјетио могућност корупције имена Миле, но своје сумње ипак није могао доказати због помањкања могућности да процес метаморфозе критичног топонима попраи од оног »Мел« у повељи Беле IV 1244. године,¹⁶⁾ па до Орбинијевог »Милешева« 1601. године. Орбини је, наиме, први историчар који је у односе Миле – Милешево унио фаталну помутњу. Он је, листајући старе кронике у резиденцији на Мљету, стварао у својим имагинацијама географске односе који нису увијек одговарали реалностима. Чињеница је да су у његово доба, поткрај XVI стољећа, Миле као топоним већ били заборављени. Будући да му је такво мјесто било непознато, он је, сматрајући податак погрешним, топоним преправио онако како је сматрао погоднијим, свакако и под утјецајем сазнања о херцештву Стјепана Косаче у XV стољећу.

Повијест Мила је због темељитих ономастичких промјена у подручју Височког поља, увјетованих промјенама у структури друштва и организацији босанске државе, посебно важна за схваћање неких догађаја у прошлости Босне.

У предфеудално доба на горњој Босни формирале су се између осталих жупа и двије које су за разумијевање историје старе босанске државе биле од особитог значаја: то су Босна и Врхбосна. Босна нас више занима, јер се на њеном подручју у раним стољећима средњег вијека стварало оно политичко језгро из којег ће се касније развити читава једна држава. Предалеко би нас одвело ако бисмо путеве тог развитка покушали оvdје образложити. За нас је тек важна чињеница да се првобитна жупа као организација рано губи, а умјесто тога се неколико мањих насеља унутар бивше жупе – у данашњем Височком пољу – јављају било са појединачним име-

15. Ljudevit Thalloczy, *Истраживања о постанку босанске бановине са нарочитим обзиром на повеље kórmendskog arkiva*, ГЗМ XVIII (1906), стр. 149.

16. Augustin Theiner, *Mon. Slav. Merid. I*, бр. 298; Тадија Смичиклас, *Cod. dipl. IV*, бр. 208, стр. 236 – 240.

нима (Миле, Моштре, Подвисоки), било под скупним именом као »мјесто Босна«, »*civitas Bosna*« и »*locus Bosna*«¹⁷⁾

Само име »Босна« спомиње се први пут средином X стољећа као »хорион«, тј. мањи териториј. У XIII и XIV стољећу, када се тај назив јавља у више наврата у смислу ознаке мјеста, он ипак не значи никакав град у средњовјековном смислу, дакле заједницу слободних трговаца и занатлија са властитом управом, него скуп мањих доманијалних насеља у којима су се налазила сједишта политичких и црквених власти.¹⁸⁾ Банови и краљеви су, како знамо, повремено навраћали у Моштре,¹⁹⁾ гдје је постојала нека резиденција, владарска или црквена, јер ту сједи и дјед Цркве босанске. Миле су 1244. године потврђене као власништво бискупа римског обреда,²⁰⁾ а послје његовог пресељења у Ђаково (1247. године) ту су фрањевци, 1339/40. године, уз самостан светог Николе основали босански викаријат.²¹⁾ У Милама је Твртко I одржао свој инаугурални станак око 1354. године, након што је кратко прије тога ондје у цркви био сахрањен његов стриц и претходник на банској части, Стјепан II Котроманић.²²⁾

Миле са самостаном св. Николе никада нису постали град или неки значајнији привредно-политички центар него тек мјесто посвећених успомена куће Котроманић.

Старе владарске и црквене резиденције у Височком пољу почеле су поткрај XIV, а поготово током XV стољећа, губити свој значај када су се владари преселили у Трстионицу (Сутјеску) и Бобовац, а у подграђу Високог почело израстати знатно трговачко насеље Дубровчана. Једино је црква св. Николе због гробова бана Стјепана II и краља Твртка I задржала још за неко вријеме извјесни значај као меморијални споменик. Тако се од времена Твртка I државни центри све више помичу према Западу. То ће бити разлог што је током XV и XVI стољећа у подручју Високог поља дошло до знатних топономастичких преинача. Назив »Босна« као појам жупе (у предфеудално доба) или *civitas* (у феудално доба), лагано се гасио онда када су владари своје декрете издавали у Сутјеској и Бобовцу, а појам »Босна« се као такав почео идентифицирати с краљевином. Посљедњи владар који је једну своју повељу датирао у »Босни« био је краљ Остоја дне 28. децембра 1408. године. Стара жупа, у латинским документима називана касније и »*civitas*«, уградила је себе у читаву једну краљевину, чије су се резиденције по законима адхезионе силе босанског феудализма, растуриле на неколико страна.

17. *Provinciale Vetus* из друге пол. XI стол.; Була *pape Inocenta IV* од 20. VII 1246; Aug. Theiner, *Mon. Hung. I*, Рим 1859, стр. 486 (1317. год.); Gelchich, *Mon. Ragus., Lib. ref. V*, Загреб 1897, стр. 384 (1334. год.); Старине XXXIX (1938), стр. 315 – 317 (1408. год.); I Döllinger, *Beiträge zur Sektengeschichte*, стр. 268.

18. Јурај Кујунџић, *Црква св. Николе у Високом, Добри Пастир XIX – XX*, Сарајево 1970, стр. 180 – 181.

19. Тако бан Стјепан II 1323. године; краљ Твртко I 12. III 1380.

20. Мухамед Хацијахић, *О неким локалитетима из повеље Беле IV од 20. јула 1244. године*, АНУБИХ Радови XXXV, књ. 12, Сарајево 1969, стр. 292 – 293.

21. Доминик Мандић, *Фрањевачка Босна*, Рим 1968, стр. 50.

22. Павао Анђелић, *Грбови босанских краљева у Арнаутовићима код Високог*, ГЗМ 1962, стр. 165 – 171.

Дубровачка колонија у Подвисоком привукла је к себи мање насеобинске агломерације у непосредној близини, тако да су Миле у другој половини XV стољећа постале предграђе Високог, а у турско доба његова тетама. Но, будући да се традиције старе Босне (жупе, *civitas* и сл.) нису потпуно угасиле, у каснијим кроникама повремено се јавља њихово име. Код неких писаца тај појам се задржава још дуго времена, па и онда када се већ врло рано, у другим приликама, Високо намеће као присутна реалност. Тако се овдје око 1423/24. године, дакле петнаестак година после је Остојине повеље, појављује и нова институција височко-сребреничког бискупа,²³⁾ чија се резиденција налазила управо у самостану св. Николе у Милама. Тај бискуп изгледа да није могао носити традиционалну »босанску« титулу због бискупа у Такову, који се још од 1247. године сматрао босанским. Појам краљевине као широког територија тада се већ наметао и затирао традицију некадашње мале жупе, *horiona*, *locusa* и *civitas*, па није чудо да људима у XVII и XVIII стољећу није више било јасно шта је у прво доба значила ријеч Босна, а шта Високо, шта су Миле, а шта Милешево. Појмови су се испрепелили и замрсили.

За Маура Орбинија Миле су већ заборављене на рачун Високог. Њега у XVIII стољећу у томе слиједе и други кроничари, углавном они који никада нису видјели Босну нити им је нетко могао рећи гдје се тај »град« налазио. Тако и Даниел Фарлати изналази да је Твртка I за босанског краља крунио у Милешеву неки *coenobiarcha monasterii*. Са овако искривљеним подацима још даље је отишао фрањевачки кроничар фра Бернардин Нагнановић (+ 1714), који у свом љетопису каже дословно: *ultimus (banus) fuit Stephanus Messiliensis, hic Mesilevi, fecit fratribus minoribus conventum, qui primus est, et fuit in Bosnia, et ibi fuit sepultus...*²⁴⁾ На исти начин говори и Кињалић у рукопису који се чува на Висовцу: *fecit fabricar (Stephanus) un Convento sol titolo di San Nicolo nella terra di Millesevo dove lui abitava per avere appresso de se sempre dei frati con somma satisfation sua Moglie...*²⁵⁾ Но, било их је ипак којима су појмови били јасни. Као примјер служи нам фра Јосип Јакошић, који, иако много млађи па још даљи од догађаја, у својим аналима 1740. године јасно види проблем: *S. Nicolaus Milosevo, alias Milo, nunc Visoki.*²⁶⁾

У Фарлатијеву »ценобијарху« можемо лако наслутити викара босанских фрањеваца који се у то доба у службеним пословима поставља са пуномоћјима бискупа. Босански викар Бартол упутио је, на примјер, папи Гргурју XI 1373. године упите за рјешавање црквено-правних проблема који су иначе у домени епископалних компетенција.²⁷⁾

Мауро Орбини прибјегавао је понекад комбинацијама које иначе нису биле особито чврсто утемељене. Тако он Стјепана I Котромана (*Stefano Cotromanno*) сматра Нијемцем, очито због оног мапп, да би само неш-

23. Јурај Кујунџић, *Височка бискупија, Добри пастир XXV*, Сарајево 1975, стр. 133 – 140.

24. Јулијан Јеленић, *Два љетописа Босне Сребрене*, ГЗМ XXX (1918), стр. 125.

25. Нова Ривија, Макарска 1926, стр. 12.

26. Рукопис се налази у Фрањевачком самостану у Будимпешти.

27. Dragutin Knievald, *Вјеродостојност латинских извора о босанским крстјанима*, Рад ЈАЗУ 270, Загреб 1949, стр. 144 – 163.

то касније његовог блиског потомка, баиа Стјепана II, прогласио припадником »грчког обреда«! Ои Тврткову крунидбу датира у 1376. годину и тврди да је краљ приликом тог чина прихватио име »Stephanus Mirse«. Твртко I се, међутим, и од раније звао Стјепан, а име Мирче, које звучи помало влашки, није никада примио. Орбини је, ипак, са свим својим слободним комбинацијама прихваћен у дословном смислу. Придјевак СТЈЕПАН, што га је, како тврди Орбини, Твртко I примио на крунидби, убудуће ће носити сви босански краљеви. Да ли је то име било везано за крунидбу (*stephanos* = овјенчани, окруњени), или је прихваћено већ код самог проглашавања за краља – то би се можда могло установити. Име носе и српски владари још од Стевана Немање, који, међутим, није био окруњен, јер није био ни краљ. То није бизантски обичај. Georg Stadtmüller²⁸⁾ ову појаву доводи у везу са земљама које су биле у вазалском односу према круни светог Стјепана. Он исто тако и владарско име Урош, што је маџарска ријеч и значи »моћни господар«, »велможа«, доводи у везу с феудалним обичајима из времена Арпадовића. Урошем су ословљавани имаоци великих земљишних посједа. То дакако не би биле једине ријечи посуђене из маџарске политичке терминологије, а удомаћене у Србији и Босни. Сјетимо се израза »rusag« (од маџ. *ursag* = господство, држава), па »херцег«, што је преко маџарског приспјело из њемачког језика (од њем. *Heer ziehen* = водити војску, војсковођа).

Датум крунидбе није могуће прецизније одредити. Динић је покушао да Тврткову крунидбу стави управо на дан светог Димитрија, тј. 26. октобар 1377. године,²⁹⁾ имајући у виду једну реченицу у признаници протовестијара Ратка од 24. септембра 1378. године. Ова потврда, међутим, говори о термину дубровачких обавеза који ће пасти на дан 26. октобра. Ратков избор ријечи не може се сасвим одређено схватити као датум крунидбе, што признаје и сам Динић који није обратио довољну пажњу на други документ, оно писмо трговца Радича из Подвисоког, с почетка новембра 1377. године. Да је Радич присуствовао крунидби, за коју Фарлати каже да је била изведена »*cum solemnī pompa*«, он би тако важан догађај у свом писму на неки начин изрекао, да не кажем и посебно нагласио, а не би преко тога прешао као да је био негдје у лову.

Дакле: Твртко I је и прије 18. октобра 1377. био већ краљ, чиме ипак није речено када је извршена крунидба – једна или двије.

Уважавајући уз све ово и топономастичке промјене које су се збиле у височком крају током средњег вијека, можемо са много вјеројатноће тврдити да је Твртко I окруњен за краља Босне у љето или рану јесен 1377. године у цркви св. Николе у Милама, над гробом бана Стјепана II.³⁰⁾ У томе су га онда слиједили и други босански краљеви. Чин крунидбе могао је извршити викар босанских фрањеваца који је у то доба био најстарије и са знатним привилегијама овлаштено црквено лице на ужем територију Босне – дакле особа са компетенцијама које су практично биле равне бискупским.

28. Јурај Кујунџић, *Црква св. Николе у Високом, Добри пастир XIX – XX*, Сарајево 1970, стр. 171 – 184.

29. Georg Stadtmüller, *Ungarns Balkan-Politik im zwölften und dreizehnten Jahrhundert, Ueberlieferung und Auftrag, Festschrift für Michael de Ferdinandy*, Wiesbaden 1972, стр. 605.

30. Михајло Динић, *О крунисању Твртка I за краља*, стр. 137.

Мали су изгледи да је он приликом крунидбе за краља Срба могао добити на главу стару круну Немањића. У том случају она би се иначе већ негдје око Твртка и ликовно појавила. Коначно, и садржај његових повеља из 1378. године био би другачији. Он зацијело у вези с оним другим круњењем не би говорио о »богоданом вијенцу«, што се не чини као тек обична формула – позиата из ранијих докумената. Због тога изгледа да је он са већ готовом, оном за Босну искованом круном отишао некамо на териториј бивше немањићке државе (манастир Милешево био је врло погодно мјесто), па ондје уприличио још једну свечаност. Зашто, ипак, није тамо позвао бар Дубровчане, од којих је очекивао дмитровдански доходак?

Ниједан од Тврткових наљедника, међутим, није се посебно крунио за краља Срба. Сваки се задовољио једном крунидбом, оном у Милама. Нешто је, дакле, недостајало у цјелини новог краљевства – можда стабилност стечене позиције. Границе према југу ће и у XV стољећу задржати свој стари ток, али преко свега је висно Дамоклов мач Турака – да спомењемо само један од проблема.

Тешко је рећи да ли је титула краља Срба, а од 1390. године још и краља Хрватске и Далмације, требала Твртку због старог угледа ових круна, или су га мамиле привилегије што су их оне собом доносиле. У сусједству Републике св. Влаха он је у конкуренцији са српским династима израстао као сигураи ослонац мира на граници. Као такав, он је примио и дмитровдански доходак, који је прије тога био ускраћен Николи Алтомановићу.

Новоосновано краљевство је у духу владајућих прилика било засновано на односима између владарских кућа. За ту промоцију, упорно обиљежавану знацима анжуског љиљана, Твртко I је могао бити захвалан само Лудовику, Елизабети и Марији, као и сретној околности што се ленски сениор тада налазио у посједу пољског краљевства, па тако постао мање осјетљив за мацарске амбиције.

Твртку I због тога није ни било тешко одржати велику стечевину. Тешкоће ће наступити тек онда када ће на мацарско пријестоље засјести Луксембурговац Жигмунд, али ће тада носилац првог уједињења јужнословенских земаља већ бити међу мртвима.

ZUSAMMENFASSUNG

ERHEBUNG BOSNIENS ZUM KÖNIGTUM IM JAHRE 1377

Die Erhebung Bosniens zum Königtum 1377 wurde unter eigentümlichen Umständen vollzogen, und stellt heute noch ein Ereignis dar, das in einigen Einzelheiten eine Nachprüfung der erhaltenen Quellen bedarf. Dabei ist besonderes Augenmerk auf den bei M. Orbini angegebenen Ort der Krönung »Milescueo« zu richten, da in der älteren Historiographie diese Ortschaft meistens mit dem Kloster Mileševo am Lim als identisch gehalten wurde. Wenn man aber die Angaben einiger bosnischer Chronisten in Betracht zieht, die den Ort Mile bei Visoki auch Mileševo zu nennen pflegten, liegt eine Lösung nahe wonach die St. Nikolaus-Kirche in Mile, die vor der Mitte des XIV Jahrh. gebaut wurde, als Krönungs- und Bestattungskirche König Tvrtkos betrachtet werden sollte. Sie war der Sitz des Franziskaner – Vikariats für Bosnien, und somit

praktisch die Hauptkirche des Landes, nachdem der bosnische Bischof seit 1247 seinen Sitz nach Đakovo in Slavonien verlegt hatte.

Mauro Orbini hatte bei der Abfassung seines Kapitalwerkes »Il Regno de gli Slavi« (Pesaro 1601) bereits den verhängnisvollen Fehler gemacht, indem er die Kirche von Mile-Mileševo an der Bosna mit jener in Mileševo am Lim verwechselt, und somit mehrere Historiker in der neueren Zeit auf dem Irrweg geführt hatte.

St. Nikolaus in Mile, das heutige Dorf Arnautovići an der Peripherie von Visoko, war ein einfacher gotischer Bau vom Typ der Predigerkirchen. Soweit bekannt, wurden hier einige bosnische Herrscher gekrönt und begraben.